

הרב אריה כץ

הישוב יום הארבעים וגדר מפלת לעניין צומות

שאלה

אישה עברה בשבוע האחד-עשר להריונה בדיקת אולטרסאונד, ובה ראו עובר ללא דופק שמתאים בגודלו לעובר בשבוע 7+1. לאחר בירור רפואי התברר בוודאות שמדובר בהיריון שהפסיק להתפתח, ונדרשה פעולה רפואית כדי להוציא אותו מהרחם וכדי למנוע זיהום. הפעולה הרפואית התבצעה סמוך לצום. השאלה היא: האם אותה אישה נחשבת למפלת שמנועה מלצום בימים הסמוכים להפלה מחשש פיקוח נפש?

א. מבוא רפואי

כדי להבין על מה נסובה השאלה, יש צורך בהקדמה רפואית קצרה. מכיוון שרוב הנשים ההרות אינן יודעות בדיוק מתי היה הביזץ ומתי התרחשו חיי האישות שמהם האישה הרתה, מקובל היום לחשב את גיל ההיריון מבחינה רפואית על פי תאריך הווסת האחרונה שהאישה ראתה לפני ההיריון. הישוב זה מביא בחשבון שבממוצע הביזץ מתרחש כשבועיים לאחר תחילת הווסת, דהיינו גיל ההיריון 'האמיתי' הוא כשבועיים פחות מגיל ההיריון על פי המניין הרפואי. מכיוון שגיל היריון כזה אינו מדויק, שהרי יש נשים שאצלן הביזץ מאחר או מקדים, מקובל לחשב את גיל ההיריון גם על פי גודל העובר בבדיקת אולטרסאונד שנערכת כמה שבועות לאחר תחילת ההיריון. הישוב זה נחשב מדויק מאוד, שכן בשבועות הראשונים של ההיריון, כל העוברים גדלים באופן כמעט זהה, ורק בשלבים מאוחרים יותר נוצרים פערים בגודל בין העוברים השונים. אם גיל העובר על פי האולטרסאונד קרוב לגיל העובר על פי וסת אחרונה עד ארבעה ימים, ממשיכים עם החישוב על פי וסת אחרונה, אך כשהפער גדול יותר מארבעה ימים, קובעים את גיל ההיריון לפי גודל העובר באולטרסאונד.

בשאלה שלפנינו עברו כבר אחד-עשר שבועות מתאריך הווסת האחרונה. בהנחה שהווסתות של אותה אישה מסודרות, והיא מבייצת מדי חודש, האישה נכנסה להיריון לפני כתשעה שבועות, שהם 63 ימים. אומנם בבדיקת האולטרסאונד התברר שהעובר הפסיק להתפתח כבר כמה שבועות לפני כן, כ-36 ימים לאחר היווצרות ההיריון.

ב. פטור מפלת מצומות

הרא"ש (יומא פ"ח סי' ג) כתב: 'המפלת בחזקת הסכנה היא'. ה'ביאור הלכה'¹ כתב בשם ה'שדי חמד' שדין זה נאמר גם לגבי פטור מצום יום הכיפורים, דהיינו כפי שיוולדת עד שלושה ימים מהלידה לא תצום, ולאחר מכן, עד שבוע מהלידה, אם היא אומרת שהיא צריכה לאכול - מאכילים אותה,² כך גם הדין במפלת. האחרונים נחלקו ביניהם מאיזה שלב של היריון אישה שהפילה את עובריה מוגדרת כמפלת לעניין זה.

1. שו"ת 'שבט הלוי'³ ו'תורת היולדת'⁴ כתבו שדין זה נכון בהפלה בכל שלב, אפילו לפני יום הארבעים. הוכחתם היא מכך שדברי הרא"ש שמפלת היא בחזקת סכנה מוסבים על מחלוקת הראשונים בטעם שהתירו למעוברת ש'הריחה' (דהיינו מתאוה מאוד למאכל מסוים) לאכול ביום הכיפורים - האם משום סכנת העובר או משום סכנת המעוברת. הרא"ש כתב שאין צורך להכריע במחלוקת זו, משום שגם כך כל מקרה של סכנה לעובר הוא גם סכנה למעוברת, שאם תפיל את העובר היא מסתכנת בעצמה. הרמב"ן ב'תורת האדם'⁵ כתב בצורה מפורשת שמחללים שבת גם לצורך הצלת עובר בן פחות מארבעים יום. אם מפלת נחשבת למסוכנת רק לאחר ארבעים יום, ממילא יש הבדל בין סכנת העובר (שקיימת גם לפני ארבעים יום) לבין סכנת המעוברת. מקביעתו של הרא"ש שאין הבדל בין סכנת העובר לבין סכנת המעוברת מוכח שגם מפלת לפני ארבעים יום נחשבת למסוכנת.

2. 'כף החיים'⁶ וה'שמירת שבת כהלכתה'⁷ כתבו שאישה מוגדרת כמפלת רק אם הפילה לאחר ארבעים יום מתחילת הריונה. מקורם הוא דברי ה'אשל אברהם'⁸ שכתב כן בשם שו"ת 'מטה אשר'.⁹

3. המהרש"ם ב'דעת תורה'¹⁰ כתב שאישה שהפילה קודם זמן הלידה, אין מאכילים אותה אפילו בתוך שלושה ימים אם היא אומרת שאינה צריכה. מדבריו נראה שאף על פי שהמפלת נחשבת למסוכנת, היא אינה מוגדרת כיוולדת, וסכנתה פחותה.

ג. כשעברו יותר מארבעים יום מתחילת ההיריון והעובר עצמו בן פחות מארבעים יום

בנידון שלפנינו, האישה הרתה לפני יותר מארבעים יום, אבל העובר הפסיק להתפתח לפני שעברו ארבעים יום. לשיטה שבכל מקרה מפלת נחשבת למסוכנת, ודאי שגם כאן

1. ביאור הלכה, סי' תריז ס"ק ד.

2. ראה שו"ע, או"ח סי' תריז.

3. שו"ת שבט הלוי, ח"ז סי' פ.

4. תורת היולדת, פרק לח סעי' א.

5. רמב"ן, תורת האדם, שער המיחוש עניין הסכנה.

6. כף החיים, או"ח סי' של ס"ק ב.

7. שמירת שבת כהלכתה, פרק לו סעי' ה ופרק לט סעי' טז.

8. אשל אברהם, פמ"ג, לשו"ע שם.

9. שו"ת מטה אשר, לשונות רבנו ירוחם ענף ט.

10. דעת תורה, או"ח סי' תריז סעי' ד.

היא נחשבת למסוכנת ולא תצום. אבל לשיטה שרק מפלת לאחר ארבעים יום נחשבת למסוכנת, יש לדון כאן אם דינה כמפלת לאחר ארבעים יום, שכן ההיריון נמשך כבר יותר מארבעים יום, או שדינה כמפלת קודם ארבעים יום, שכן העובר הפסיק להתפתח קודם ארבעים יום. לשם כך יש לנסות ולהבין מהו הטעם של הפוסקים שכתבו שרק לאחר ארבעים יום אנו מגדירים מפלת כילדת לעניין פיקוח נפש. כאמור לעיל, מקורם של הפוסקים שכתבו זאת הוא שו"ת 'מטה אשר'. עיון בשו"ת הנ"ל העלה שגם הוא לא כתב את הדברים מעצמו, והוא הסתמך על פירוש 'גור אריה הלוי' שהודפס בשלחן ערוך¹¹ דפוס מנטובה, תפ"ב. בפירוש הנ"ל (סימן תריז ס"ק א) כתב הרב 'גור אריה הלוי' מסברה, שכיוון שהמפלת קודם יום ארבעים אינה חוששת לוולד, כמובא בטור וב'בית יוסף'¹¹ גם לעניין פיקוח נפש היא אינה נחשבת לילדת. לכאורה הדברים תמוהים, שכן דין זה נאמר לגבי טומאת יולדת, ומה עניין טומאת יולדת לחשש פיקוח נפש? נראה להבין את דבריו כך:

במקום אחר¹² הראינו שדין יום הארבעים לגבי טומאת יולדת (ודינים רבים נוספים) נובע מכך שקודם לכן ודאי העובר לא הגיע לדרגת התפתחות ראשונית שנקראת 'ריקום איברים'. במצב כזה אין משמעות לעובר. אומנם לכאורה המשמעות היא לעניינים הלכתיים שונים, ולא שייכת לשאלה אם יש כאן פיקוח נפש או לא, אלא שכאן נשאלת השאלה: היכן עובר הגבול? הרי ברור שאישה שרואה וסתם (מלבד מקרים חריגים) אינה מוגדרת כמסוכנת, אין מחללים עליה את השבת, והיא צריכה לצום כרגיל בצומות. לעיתים אירעה הפריה, אלא שהעובר אינו מתפתח כלל, והאישה מקבלת את וסתה כרגיל, כשבעצם מדובר בהפלה שהאישה כלל אינה מודעת לה. רק ברמה מסוימת של דימום כבר יש מקום לחשוש לסכנת האישה. ממילא נראה שהדעה שמצריכה ארבעים יום גם לעניין הגדרת המפלת כמסוכנת, תופסת שקודם לכן אין להחשיב זאת כהפלה מסוכנת, כי העובר קטן כל כך, ואין כאן הרבה מעבר לווסת רגילה. אם ננסח זאת במילים אחרות - אין מדובר כאן בגדר הלכתי גרידא של 'ארבעים יום' או של 'ריקום איברים'. מדובר כאן בגדר מציאותי - הפלה של עובר בן פחות מארבעים יום אינה מסכנת את האישה, כי היא אינה משמעותית, וזו הסיבה שעובר כזה אינו נחשב לעובר לגדרים הלכתיים שונים (שנסקרו בתשובתי הנ"ל). לפי זה, עלינו לחזור למקרה שלנו - מבחינת משך ההיריון עברו יותר מארבעים יום, אבל העובר טרם הגיע לשלב ההתפתחות של ארבעים יום. במצב כזה אין דינו כעובר שהגיע לארבעים יום, אף שמשך הזמן מהעיבור הוא ארוך יותר מזה, וגדר ארבעים יום, כפי שזכרנו לעיל, עניינו השלב ההתפתחותי של העובר.¹³

גם מבחינת חשש הסכנה נראה שיש לראות זאת כדומה לחשש באישה שהפילה בשבוע 7, מייד כשהעובר הפסיק להתפתח. מכיוון שהוא הפסיק להתפתח בשלב הזה, שוב הדברים שיכולים לכאורה לסכן את האישה בהפלה - יציאת העובר ממנה והדימום

11. בית יוסף, יו"ד סי' קצד, ומקורם במשנה נדה פ"ג מ"ג.

12. שו"ת שאגת כהן, ח"ב סי' סח.

13. בעניין השאלה אם אפשר לסמוך על בדיקת אולטרסאונד לצורך קביעת גיל היריון מדויק, ראה בתשובתי הנ"ל.

שנלווה לכך, אינם אמורים להיות שונים, אף על פי שההפלה התעכבה, שכן העובר (וממילא הרחם) לא המשיכו לגדול.¹⁴

סיכום ומסקנות למעשה

למעשה, על אף הדברים שכתבנו לעיל, נראה יותר כשיטת הסוברים שכל מפלת מוגדרת כיולדת ומחללים עליה את השבת והיא פטורה מצומות. הטעם לכך הוא שראייתם היא מדברי הרא"ש, שכל מקום שיש בו סכנה לעובר, ממילא המעוברת מוגדרת כמסוכנת, כי אם לא נציל אותו - היא תפיל ואז תסתכן. מכאן ראייה שהרא"ש חשש לסכנת המעוברת גם לפני ארבעים יום, וכפי שכתבנו לעיל - שלסוברים שסכנת העובר די בה כדי לחלל שבת, הדברים מפורשים שמדובר גם קודם ארבעים יום.¹⁵

14. בעניין זה התייעצתי עם ד"ר יעקב רבינזון, רופא ירא שמיים שמומחה בגינקולוגיה ומיילדות, ולהלן תשובתו:

'יש מצבים שונים. יש מקרים שהכול נעצר, אך יש מקרים של הריונות לא תקינים, ואין עובר שמתפתח כלל, ובכל אופן שק ההיריון ממשיך להתפתח. במקרים כאלו, ככל שנמתין יותר, יש סיכון שהדימום יתגבר (וגם שק ההיריון ממשיך ומעמיק את ההשתרשות)'. לפי תשובתו זו, יש להגביל את האמור בגוף הדברים למקרה שבו כל ההתפתחות של ההיריון נעצרה, וכפי המתואר בשאלה.

15. אומנם שער הציון, ס' תריז ס"ק א, הסתפק בדברי רש"י, שכתב שהולד מתאווה, אולי זה לא שיין קודם ארבעים יום, ונשאר בצריך עיון. אך כאמור לעיל, בדברי הרמב"ן מפורש שמחללים שבת ויום הכיפורים גם על עובר בן פחות מארבעים יום, ואין לדחות את דברי הרמב"ן המפורשים מפני דקדוק מסופק בדברי רש"י.